
РЕЦЕНЗИИ

РЭЦЭНЗІІ

REVIEWS

Дятко Д. В. **Белорусская лингвистическая терминология** : монография / Д. В. Дятко. Рига : BVKI, 2023. 780 с. (на белорус.).

Дзятко Д. В. **Беларуская лінгвістычная тэрмінаграфія** : манаграфія / Д. В. Дзятко. Рыга : BVKI, 2023. 780 с.

Dziatko D. V. Belarusian linguistic terminography : monograph / D. V. Dzyatko. Riga : BVKI, 2023. 780 p. (in Belarus.).

Манаграфія Д. В. Дятко знаходзіцца ў шэрагу актуальных для сучаснага тэрміназнаўства даследаванняў, абумоўленых тым, што навука XXI ст. патрапіла ў «тэрміналагічную пастку», па вобразным і вельмі трапным вызначэнні вядомага расійскага нейралінгвіста доктара філалагічных і біялагічных навук Т. В. Чарнігаўскай. Пастаяннае пашырэнне сферы навуковага пазнання прыводзіць да некантраляванага павелічэння колькасці агульнанавуковай і галіновай тэрміналогіі, якая фіксуецца (але далёка не ў поўным аб’ёме) у шматлікіх тэрміналагічных слоўніках і энцыклапедыях. Большая іх частка пабудавана без уліку класічных прынцыпаў арганізацыі акадэмічных тэрмінаграфічных выданняў. Колькасны рост тэрмінаў – натуральны і неабходны вынік развіцця навукова-тэхнічнага прагрэсу, аднак, акрамя ўзнікнення тэрмінаў, неабходных для намінацыі новых навуковых аб’ектаў, нарастае лавіна тэрміналагічных абазначэнняў, вынайздзеных выключна па той прычыне, што аўтары «хочут свою образованность показать» (А. П. Чэхаў). Можна прывесці адпаведныя прыклады з часопісаў і дысертацый апошніх двух гадоў: *граматыка-арфаэпічны комплекс слова, іншакультурныя дзеянні, кінаадаптацыя* (замест *экранізацыя*), *камунікант*

(замест *суразмоўца*), *міжкультурны камунікант* (замест *перакладчык*), *партнёр па міжкультурных зносінах*, *канцэпт грамадства спажывання*, *лексічныя групы* (замест *тэматычныя групы слоў*), *неблізкароднасныя мовы*, *неалагізацыя мовы і маўлення*, *агульнаўжывальная мова і яе іншамовныя версіі*, *рэцыпіент* (замест *чытач*), *эвалютыўная юрыдызацыя лексікі*, *элімінаванне* (замест *запаўненне*) *лакун у лексічным складзе* і інш.

Гэта прыводзіць да ўзнікнення тэрміналагічных сінонімаў (напрыклад, класічнымі з’яўляюцца тэрміналагічныя сінонімы *мовазнаўства – лінгвістыка*, *параўнальна-гістарычнае мовазнаўства – кампаратывістыка*, *націск – акцэнт*, *прыстаўка – прэфікс*, *словаўтваральнае гняздо – дэрывацыйнае гняздо – эпідыгматычнае гняздо*, *злучальная галосная – інтэрфікс*, *назоўны склон – намінаць*), узнікненне якіх гістарычна абумоўлена працэсамі канструявання тэрмінаў з выкарыстаннем міжнародных старажытнагрэчаскіх і лацінскіх каранёў, а таксама да з’яўлення тэрмінаў на аснове спрадвечнай лексікі і больш позніх запазычанняў з адной еўрапейскай мовы ў іншую. Само паняцце «навуковы тэрмін» лагічна выключае наяўнасць абсалютных сінонімаў, але яго ўжыванне можа быць апраўдана ў адносінах да тэрміналагічных сістэм, якія склаліся да сярэдзіны XX ст., да зараджэння самастойнай галіны навукі – тэрміназнаўства. Больш за тое, гэтая частка тэрміналагічных сістэм прынята навуковай супольнасцю і адлюстравана ў класічных энцыклапедыях і слоўніках, у прыватнасці ў такіх знакавых і да нашага часу актуальных выданнях, як выданні Ф. А. Брокгауза і І. А. Эфрона «Энциклопедический словарь»¹, В. С. Ахманавай «Словарь лингвистических терминов»², энцыклапедыя «Русский

¹Брокгауз Ф. А., Эфрон И. А. Энциклопедический словарь : в 41 (+2) т. СПб. : Издат. об-во «Ф. А. Брокгауз – И. А. Ефрон», 1890–1907. 41 (+2) т.

²Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М. : Совет. энцикл., 1966. 576 с.

язык»³, энциклапедычны слоўнік «Языкознание»⁴. Аднак штучнае і нічым не апраўданае стварэнне сінанімічных радоў, якія складаюцца з тэрміналагічных «навадзелаў», толькі абцяжарвае разуменне навуковых і навукова-вучэбных тэкстаў і зацямяе іх сэнс. Можна прывесці тэрміналагічныя «знаходкі» ў абазначэнні аморфных моў: *ізалюючыя, бясформенныя, каранёвыя, корнеізалюючыя, аднаскладовыя*.

У сувязі з гэтым ні ў каго не ўзнікае сумненняў у настойлівай неабходнасці:

- фарміравання вычарпальных корпусаў галіновых тэрміналогій;
- тэматычнай сістэматызацыі тэрмінаў;
- выяўлення сінанімічных радоў і строгай каліграфічнай тэрмінаў з прамой забаронай ужывання неапраўданых неалагізмаў (нарматыўная тэрміналагічная цэнзура).

Названыя задачы не могуць быць вырашаны без лексікаграфічнага апісання тэрмінаў, якое патрабуе стварэння тэорыі тэрмінаграфіі, складання наменклатурнага рэстра неабходных тэрміналагічных слоўнікаў для навуковых і вучэбных мэт, падрабязнага апісання жанраў і структурных параметраў такіх слоўнікаў (што, у сваю чаргу, немагчыма без аналізу нацыянальных і міжнародных традыцый тэрмінаграфіі ў цэлым і лінгвістычнай тэрмінаграфіі ў прыватнасці), інвентарызацыі і тыпалагізацыі наяўнага арсенала тэрміналагічных слоўнікаў, дэталёвага даследавання іх мега- і мікраструктуры, апісання асаблівасцей падачы тэрмінаў і іх дэфініцый.

Гэтыя задачы кваліфікавана рашаюцца ў манаграфіі Д. В. Дзятко, якая складаецца з сямі ўзаемадапаўняльных раздзелаў («Тэарэтычныя аспекты сістэмнай параметрызацыі тэрмінаў», «Генезіс і традыцыі беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі», «Мегаструктура беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў», «Макраструктура беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў», «Метаструктура беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў», «Мікраструктура беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў», «Тыпалогія беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў»), а таксама з інавацыйнага аўтарскага слоўніка тэрмінаў лінгвістычнай тэрмінаграфіі і матэрыялаў для тэрміналагічнага кантыненту, заснаванага на ўнікальнай базе даных аб'ёмаў у 1170 старонак машынапіснага тэксту (электронны дадатак). База даных, з аднаго боку, з'яўляецца пераканаўчым доказам прадстаўленых у манаграфіі тэарэтычных палажэнняў, а з другога боку (лічу гэта найбольш важным), можа служыць матэрыялам для далейшых тэарэтычных і прыклад-

ных даследаванняў, складання агульных і галіновых тэрміналагічных слоўнікаў, якія адпавядаюць строгім крытэрыям структурнай арганізацыі і, самае галоўнае, адрозніваюцца поўным рэстрам базавай або галіновай тэрміналогіі.

У рэцэнзаванай манаграфіі пераканаўча і доказна зроблена наступнае:

- выяўлены і апісаны панарамна- і юнітыўна-дэскрыптыўны тыпы тэрмінаграфічнага дыскурсу (пры гэтым аптымальным прызнаецца іх разгляд па мадэлі *мэта слоўніка – рэстр слоўніка – форма слоўніка*), прыярытэтныя напрамкі і нераспрацаваныя аспекты тэорыі тэрмінаграфіі;

- уведзена паняцце «нацыянальная тэрмінаграфічная традыцыя» з прадстаўленнем гісторыі і тыпалогіі беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі на шырокім фоне еўрапейскіх (англійскіх, аўстрыйскіх, венгерскіх, нямецкіх, дацкіх, іспанскіх, літоўскіх, нідэрландскіх, польскіх, расійскіх, славацкіх, славенскіх, украінскіх, харвацкіх, фінляндскіх, французскіх, чэшскіх, швейцарскіх, шведскіх) і амерыканскіх слоўнікаў і энциклапедыі лінгвістычных тэрмінаў;

- распрацаваны механізмы ацэнкі рэстравай паўнаты тэрміналагічнага слоўніка;

- на аснове аналізу кампазіцыйных асаблівасцей беларускіх і ўсходнеславянскіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў устаноўлены базавыя параметры мадэлявання тэрмінасістэмы, найважнейшыя тэрмінаграфічныя кластары на ўзроўні мегаструктуры слоўніка з выяўленнем функцыянальнай нагрукі яе кампанентаў;

- устаноўлены і ўпарадкаваны метамоўныя сродкі тэрмінаграфічнай параметрызацыі і намінацыі адносінаў паміж адзінкамі ў слоўніках лінгвістычных тэрмінаў, у тэорыю і практыку тэрмінаграфіі ўведзены неабходныя тэрміналагічныя абазначэнні, сістэмна прадстаўленыя ў аўтарскім слоўніку тэрмінаў лінгвістычнай тэрмінаграфіі, які з'яўляецца самастойным навуковым даследаваннем;

- распрацаваны матрыцы для складання тэрміналагічных слоўнікаў на аснове ўсебаковага вывучэння, каталагізацыі і сістэматызацыі існуючага на дадзены момант корпуса беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў з падрабязным апісаннем структурных кампанентаў такіх слоўнікаў.

Нягледзячы на тое што фарміраванне лінгвістычнай тэрміналогіі было пачата яшчэ старажытнагрэчаскімі граматыстамі і філосафамі, корпус сучаснай лінгвістычнай тэрміналогіі патрабуе ўпарадкавання і строгай сістэматызацыі, ліквідацыі дублетнасці, «старой» сінаніміі і папярэджання

³Русский язык : энцикл. / гл. ред. Ф. П. Филин. М. : Совет. энцикл., 1979. 431 с. ; Русский язык : энцикл. / под ред. Ю. Н. Караулова. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Большая рос. энцикл. : Дрофа, 2003. 703 с. ; Русский язык : энцикл. / гл. ред. А. М. Молдован. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Словари XXI в. : АСТ-пресс школа, 2020. 902 с.

⁴Языкознание : большой энцикл. слов. / гл. ред. В. Н. Ярцева. М. : Большая рос. энцикл., 1998. 682 с.

«новой» сінаніміі, якая ўзнікае спантанна, а часам і мэтанакіравана ўводзіцца даследчыкамі.

Каталагізацыя і сістэматызацыя тэрміналогіі, а таксама тэарэтычнае асэнсаванне тэрміназнаўства і тэрмінаграфіі пачаліся ў сярэдзіне ХХ ст. у Амерыцы, краінах Еўропы і Азіі, пра што падрабязна напісана ў манаграфіі з прыцягненнем вялікага корпуса бібліяграфічных апісанняў (596 адзінак на 20 мовах у спісе літаратуры). Гэта, з аднаго боку, сведчыць аб найвышэйшай ступені актуальнасці манаграфіі, а з другога боку, ставіць перад навуковай супольнасцю задачу складання па магчымасці поўных і несупярэчлівых тэрміналагічных слоўнікаў (аднамоўных, двухмоўных і шматмоўных), на аснове якіх можна пабудаваць універсальныя слоўнікі любой навуковай галіны.

Амаль адначасова такую працу пачалі беларускія, расійскія і ўкраінскія лексікографы. Дастаткова назваць работы В. Д. Старычонка «Большой лингвистический словарь»⁵, В. К. Шчэрбіна «Белорусская лексикографическая традиция: история и современность»⁶, А. С. Герда «Прикладная лингвистика»⁷, С. В. Грынёва-Грыневича «Введение в терминологию: как просто и легко составить словарь»⁸, С. У. Леснікова «Словарь русских словарей» (і створаны пад яго кіраўніцтвам у Інстытуце лінгвістычных даследаванняў РАН гізаўрус метамовы лінгвістыкі)⁹, С. Д. Шэлава «Очерк теории терминологии: состав, понятийная организация, практические приложения»¹⁰, А. Дземскай «Вступ до лексикографіі»¹¹, В. Кравіцкай «Українська лексикографія: теорія і практика»¹², І. А. Казіміравай «Прикладная лингвотерминология»¹³ і інш. У шэрагу прыведзеных даследаванняў знаходзіцца і рэцэнзаваная манаграфія.

У манаграфіі ў адпаведнасці з актуальнымі лінгвістычна-тэрміназнаўчымі даследаваннямі распрацавана канцэпцыя сістэмнай арганізацыі і параметрызацыі беларускага метамоўнага кантынуума на аснове выяўлення і ўпарадкавання храналагічных, структурна-кантэнтных і тыпалагічных асаблівасцей беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў на шырокім фоне ўсходнеславянскай і еўрапейскай тэрмінаграфіі. Практычным пацвярджэннем правамернасці прапана-

ванай канцэпцыі з'яўляецца арыгінальны слоўнік тэрмінаў лінгвістычнай тэрмінаграфіі, які складзены на матэрыяле вычарпальнага корпуса слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў (115 адзінак), выдадзеных беларускімі лінгвістамі за 100 гадоў (з 1921 да 2021 г.), з выкарыстаннем метаду комплекснага сістэмна-структурнага аналізу 57 704 слоўнікавых артыкулаў, што змяшчаюць больш за 19 000 лінгвістычных тэрмінаў.

Слоўнік складаецца з наступных частак:

- апісання структуры слоўнікавых артыкулаў (лема, дэфініцыя, каментарыі і ілюстрацыі, сістэмная інфармацыя, варыянтныя найменні);
- гіпера-гіпанімічнага навігатора, які ўключае восем тэматычных тэрміналагічных груп («Тэрмін», «Лексікаграфія», «Слоўнік», «Мегаструктура слоўніка», «Макраструктура слоўніка», «Метаструктура слоўніка», «Мікраструктура слоўніка», «Тэрмінаграфічная параметрызацыя»);
- слоўнікавага корпуса, які змяшчае 493 артыкулы;
- алфавітнага спіса тэрмінаў з указаннем стэронак слоўнікавага корпуса, на якіх размешчаны слоўнікавыя артыкулы, прысвечаныя дадзеным тэрмінам (другі ўваход у слоўнік);
- спіса персаналій;
- спіса запазычаных тэрмінаў і тэрмінаэлементаў (каранёў і прыставак) з тлумачэннем іх этымалогіі;
- спіса тэрміналагічных слоўнікаў-крыніц.

Варта ўлічыць, што тэрміналагічныя слоўнікі – гэта толькі малая частка лексікаграфічнага кантынуума. Яна заўсёды ідзе за складаннем і выданнем нацыянальных энцыклапедый, акадэмічных тлумачальных, дыялектных, арталагічных і аспектных слоўнікаў, якія адлюстроўваюць сістэму адзінак розных узроўняў мовы. Такая колькасць лінгвістычных тэрміналагічных слоўнікаў, выдадзеных у Беларусі, сведчыць, з аднаго боку, пра высокі ўзровень развіцця навукі ў краіне, а з другога боку, пра тое, што іх стварэнню папярэднічала вялікая лексікаграфічная праца акадэмічных інстытутаў і вучоных-выкладчыкаў, якая паралельна працягваецца і зараз. Дзякуючы ім склаліся нацыянальныя традыцыі тэрмінаграфіі ў прыватнасці і лексікаграфіі ў цэлым, адкрытыя для абмеркавання

⁵Стариченко В. Д. Большой лингвистический словарь. Ростов н/Д. : Феникс, 2008. 810 с.

⁶Шчэрбин В. К. Белорусская лексикографическая традиция: история и современность // Славянская лексикография = Slavic lexicography : международ. коллектив. моногр. / отв. ред. М. И. Чернышёва. М. : Азбуковник, 2013. С. 21–61.

⁷Герд А. С. Прикладная лингвистика. СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2005. 266 с.

⁸Грынёва-Грыневич С. В. Введение в терминологию: как просто и легко составить словарь : учеб. пособие. М. : URSS Либроком, 2009. 224 с.

⁹Лесников С. В. Словарь русских словарей. М. : Азбуковник, 2002. 328 с. ; Лесников С. В. Метаязык лингвистики : в 2 т. СПб. : Нестор-история, 2021. 2 т.

¹⁰Шелов С. Д. Очерк теории терминологии: состав, понятийная организация, практические приложения : монография. М. : Принтпро, 2018. 472 с.

¹¹Демська О. Вступ до лексикографіі. Київ : Києво-Могилянська академія, 2010. 266 с.

¹²Кровицька О. Українська лексикографія: теорія і практика. Львів : Ін-т українознавства імя І. Крип'якевича, 2005. 175 с.

¹³Казимирова І. А. Прикладна лінгвотерминологія // Мовознавство. 2017. № 2. С. 55–68.

на міжнародных навуковых канферэнцыях, што ўжо адбыліся і, хочацца спадзявацца, яшчэ адбудуцца.

З упэўненасцю можна заключыць, што рэцэнзаваная манаграфія знаходзіцца ў шэрагу актуальных інавацыйных даследаванняў сучаснай тэрмі-

награфіі, уносіць істотны ўклад у тэорыю і практыку крытычнага аналізу слоўнікаў метамовай лінгвістыкі і іх састаўлення.

*Н. В. Пятаева*¹⁴

---

¹⁴*Наталія Вячаславаўна Пятаева* – доктор филологических наук, доцент; профессор кафедры языкознания и лингводидактики филологического факультета Белорусского государственного педагогического университета имени Максима Танка.

Наталля Вячаславаўна Пятаева – доктар філалагічных навук, дацэнт; прафесар кафедры мовазнаўства і лінгвадыдактыкі філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка.

Natalia V. Pyataeva, doctor of science (philology), docent; professor at the department of linguistics and linguodidactics, faculty of philology, Belarusian State Pedagogical University named after Maxim Tank.

E-mail: pjataeva@ya.ru